

ILANG TALA AT TALABABA HINGGIL SA PANGUNGULILA

JAY JOMAR F. QUINTOS

5 Oktubre 2014¹

Niyaya mo akong maglaag² isang tanghali matapos tayong kumain ng law-oy.³ Tinunton natin ang mga

1 Ito rin ang ikatlong buwan nang magpasya akong lumipat sa Mintal, Davao City upang magturo sa isang unibersidad doon. Sa unang dalawang buwan nang pamamalagi ko sa lugar, naghahalo-halo at nagdidigmaan sa isip ko ang lahat ng emosyon ng pangamba, pangungulila, at pagkamingaw sa pamilya at mga kaibigan sa Maynila. Ngunit, dumating ka isang araw ng Agosto, pumasok sa loob ng pintuan ng apartment na may dalang durian at marang. Ikaw pala ang sinasabi ni Beng na makakasama namin sa bahay. Maaliwalas ang ngiti mo't pag-aalok ng prutas. At, tulad nang bumabalisbis na pagbuka ng hinog na marang, sa pagitan nang pagsinghot at paglasap ng durian, noong araw na iyon, nagsimula ang bawat misteryo.

2 Laag (Sebvano): Nangangahulugang paglalayag o pamamasyal sa iba't ibang lugar. Halimbawa, "Naglaag kami ni J sa Bago Oshiro upang pag-aralan ang heograpiya ng Tugbok District." Isa pang halimbawa, "ika-24 ng Agosto 2015 nang maglaag si J nang hindi na niyayaya si J."

3 Law-oy: Isang pagkain sa Kabisayaan at Mindanaw. Pinagsasama-sama ang iba't ibang klase ng gulay at tanim na halaman tulad ng okra, alugbati, kangkong, kalabasa, kamote, at mais. Minsa'y nilalagyan din ng sinugbang (inihaw) bangus o kaya'y bulad (daing). Huwag

tanda at palatandaan sa Tugbok District. Itinuro mo sa akin kung saan nagsisimula ang Bago Oshiro, kung gaano kalaki ang tila walang hangganang lawak ng Mintal, at ang makitid na daanan sa Sitio Basak. Sinabi mong ang Tugbok ay nag-uumpisa sa limang kilometro kuwadrang hardin na ipinatayo ng mga Hapon noong dekada singkuwenta at nagtatapos naman sa abandonadong simbahan malapit sa palengke kung saan may sinasabing galisin at gusgusing babaeng baliw na may tangan-tangang bungo ng tao. Sabi mo, lagi't lagi'y nakaabang ang babae sa labirinto at animo'y nagdarasal upang ilayo ang buong Tugbok sa paggambala ng mga balang.⁴

masyadong sunugin ang ilalagay na sinugbang bangus sa law-oy upang hindi ito pumait, mas mainam na maglaan ng panahon na mas maluto ang bangus kapag inilangkap na ito sa sinabawang gulay ng law-oy. Marubdob kainin ang isang pagkaing mapait.

4 Bago matapos ang buwan ng Oktubre ng 2014, nagtatatakbo palabas ng simbahan ang galisin at gusgusing baliw. Nagtungo siya sa limang kilometro

Nagtapos ang paglalaag natin sa bahay ni Padre Emman.⁵ Naitanong kung bakit ko nga ba piniling iwanan ang Maynila at magturo sa isang unibersidad sa Mindanaw. Hindi ko alam ang isasagot sa mga tanong na tulad nito. Iba-iba ang rason na ibinibigay ko sa mga tao. Nariyan ang pagsasabing gusto kong kumawala sa mahigpit at nakasisikil na batas na ipinapataw ng pamilya ko, minsan naman’y sinasabi kong gusto kong hanapin ang aking kilometro zero, ang sagradong simula ng paglaag ko patungo sa pinakadulong bahagi ng daigdig kung saan, marahil, nag-aabang ang naghihinalong bulalakaw ng pag-ibig. Kung minsan din ay sinasabi kong gusto kong makalimot kaya’t pumunta ako sa lugar na walang makakakilala sa akin. Ang totoo, kahit ako’y di na rin sigurado kung ano nga ba ang rason ng paglipat ko mula Maynila hanggang Dabaw.⁶

kuwadrang hardin at pagkatapos ay dinikdik nang dinikdik ang tangan-tangan niyang bungo ng tao. Tumigil ang mundo sa Tugbok District, naramdaman ng lahat ang malakas na pagyanig at narinig ang malakas na pagdikdik na tila nangagaling sa langit. Maya-maya pa’y narinig ang palahaw ng isang babae na hindi na siya iibig pang muli. Kinabukasan, hindi na muling nakita pa ang sinasabing galisin at gusing babaeng baliw.

5 Propesor si Padre Emman sa unibersidad na pinagtuturuan namin ni J. Dati siyang pari noong panahon ng Martial Law na gumagawa ng mga misyon sa kabundukan ng Mindanaw upang ipalaganap ang banal ebanghelyo ng simbahang Katoliko. Umalis siya sa simbahan nang magpasyang mag-asawa at magkaroon ng mga anak. Isa lamang ito sa milyon-milyong bituin ng mga parikala ng daigdig: umpisa at katapusan, taga-bukid at taga-bayan, puno at santong gawa sa kahoy, at kalungkutan at kabaliwan.

6 Isang dunong na ibinahagi sa amin ni Padre Emman ang katotohanan na sa kinamamanghaan nating naratibo ng daigdig, ang lahat ng tao, simula pa noong unang panahon, ay may kasaysayan na ng paglalayag. Umaalis mula sa isang bahagi patungo sa ibang dako ng mundo ang mga tao upang maghanap ng bagong tirahan, pagkukunan ng pagkain, at lunan na aakma sa batayang pangangailangan ng pisikal nilang katawan. Ito, maaari, ang nararapat na sagot kapag may nagtanong sa akin tungkol sa paglipat ko mula Luzon patungong Mindanaw.

1 Nobyembre 2014⁷

Habang nagluluto ako ng hapunan nating Spanish Sardines Pasta,⁸ sinabi mong iniimbata ka ng isang kakilala na manood ng sine sa Gaisano Mall.⁹ Tinanong mo ako kung sasama ka ba sa kanya o hindi.

“Ikaw ang bahala,” sagot ko.

Nasunog ang ginigisa kong bawang sa olive oil kaya’t naging mapait ang niluto kong sauce ng pasta.

2 Nobyembre 2014¹⁰

Hindi ko na namalayan kung

7 Araw ng mga patay. Maaari rin bang ipagdiwang sa araw na ito ang pagkamatay ng kasingkasing (Sebwanong salita para sa puso)?

8 Malimit kong panoorin si Nanay tuwing magluluto siya ng Spanish Sardines Pasta. Isa ito sa mga paborito kong pagkain kaya’t malimit ko ring lutuin simula nang lumipat ako sa Mindanaw. Hindi ko kailanman nagustuhan ang Filipino style spaghetti, mas nagugustuhan ko ang Spanish Sardines Pasta. Ngunit, kung minsan, tinatanong ko rin ang aking sarili tungkol sa politika’t balintuna ng paglimot: Lumilimot tayo sa mga personal na danas ng alaala na ayaw na nating balikan nguni’t kasabay din nito ang kabalintunaan ng paglimot sa mahaba at masalimuot na kasaysayan ng bansa.

9 Laging laman ng balita ang Gaisano Mall sa Davao dahil hindi lamang isa, o dalawa, o tatlo, kundi maraming tao na ang namatay dahil sa pagtalon mula sa ikaapat na palapag ng mall na ito. Iisa ang itinuturong dahilan nang pagpapatiwagal: Pag-ibig.

10 Araw ng mga kaluluwa. Sabi ng isang Sebwanong iskolar sa panitikan at araling pangkultura, ang “kaluluwa” raw ng tao ay mayroong mga pagkakataon na humihiwalay sa “katawan” ng tao. Kung ang “katawan” ay nagiging produkto ng iba’t ibang hugis ng kolonyalismo, ang “kaluluwa” naman ay umaalis sa katawan upang maglayag sa dagat ng kontradiksyon. Ngunit kinakailangang hanapin ng “katawan” ang “kaluluwa” dahil ito ang magbibigay ng kahulugan at pandama sa iba’t ibang paniniwala at pagnanasa. Kung gayon, papaano kung hindi na makabalik ang mismong “kaluluwa” sa “katawan.” Maiigpawan pa rin ba ang pandama at pagnanasa ng katawan na tumutulos hanggang sa kaibuturan ng kaluluwa? O mananatili na lamang ang pandama at pagnanasa sa katawan. Walang labis, walang kulang.

anong oras ka dumating sa balay.¹¹ Kinaumagahan, niyaya mo akong magpunta sa Agusan del Sur upang bisitahin ang field site mo sa Bunawan¹² para sa binabalak mong field trip ng iyong Political and Legal Anthropology. Habang binabaybay natin ang daan patungong Agusan, mas lalo nating kinilala ang isa't isa. Ibinahagi mo ang mga paborito mong pelikula, musika, at libro, ganoon din naman ako. Pinag-usapan natin ang lahat ng kinaiinisan natin sa akademyang kinabibilangan natin, at kung papaanong kinamumuhian mo ang kantang "Imagine" ni John Lennon.¹³

Sa kalagitnaan ng ating biyahe, ipinatong mo ang iyong ulo sa aking balikat. Sa pagitan ng kinakaing mangga at binabasang tula, "iniibig kita tulad ng paghalik ng ilong sa isang hinog / na mangga / nabubusog na ako / nabubuo ang bawat misteryo."¹⁴

3 Disyembre 2014

Pinagsaluhan natin ang champorado

11 Balay (Sebwan): Kasingkahulugan nito sa Tagalog ang salitang "bahay." Halimbawa, "Sina J at J ay magkasama sa balay."

12 Ito rin ang lunan kung saan ka nag-field work ng halos dalawang buwan para sa iyong thesis tungkol sa "sago," isang halaman na pinagkukunang kabuhayan ng mga tao roon, partikular na ang mga Agusanon Manobo.

13 Kulang na lamang ay isumpa mo ang kantang ito ni John Lennon lalo na ang lirikong: "Imagine there's no countries / It isn't hard to do / Nothing to kill or die for / And no religion too..." Para sa iyo, kung susundin ang sinasabi ni Lennon na pagtanggap sa mga bansa, sa mga relihiyon, ito ay nangangahulugan din ng pagtanggap sa pagkakaiba-iba ng mga kultura sa mundo. Ano pa ang punto ng pag-aaral ng mga kultura kung homogenized na lamang ang lahat? Ano pa ang punto ng Antropolohiya?

14 Sipi mula sa binabasa kong tulang "Katuparan" ni Rebecca Anonuevo.

na niluto mo gamit ang tablea¹⁵ mula sa Tagum.¹⁶ Ang sabi mo, nasa Tagum ang pinakamasarap na tablea na natikman mo sa buong buhay mo, kaya't nananiwala naman ako.

Isa sa mga paborito kong pagkain ang champorado lalo na't may kasama itong bulad.¹⁷ Noong una, pinagtatawanan mo ako kung bakit "powdered milk" ang inilalagay ko sa champorado sa halip na malabnaw na gatas.

"Mas maganda ang powdered kasi durog at basag, parang ang daigdig lang na ito," sabi ko.

Simula noon, powdered milk na rin ang ginamit mo sa tuwing kakain tayo ng champorado.

1 Enero 2015

A las dose y medya ng madaling araw ng Bagong Taon, nag-send ako ng text message: "**Malipayong bag-ong tuig, J. Hangad ko ang lahat ng kaligayan mo sa mundo. *The moment is constant so the moment seizes us!***"

15 Isang beses na nagjo-jogging tayo at nadaanan ang hardin kung saan may nakatanim na cacao, mga tampalasan ang anino nating pumitas ng cacao. Hinati mo sa dalawa ang pinitas na cacao at saka ibinigay sa akin ang kalahati. Hanggang Ngayoy itinatago ko ang mga buto ng cacao na iyon. Ang tablea ay gawa sa cacao.

16 Isang siyudad ang Tagum sa Davao del Norte. Ito ang lugar kung saan ka lumaki't nagkaisip. Isang beses na nagpunta tayo sa isang coffee shop sa Tagum at inabot ng madaling araw, nilakad natin ang kahabaan ng poblacion habang nag-aabang ng bus pauwing Mintal. Naalala kong tuwang-tuwa ka habang inaalala natin ang minsang napanood nating pelikula nina Sharon Cuneta at Ai-ai de las Alas.

17 Bulad (Sebwan): Kasingkahulugan ng daing. Halimbawa, "Paboritong almusal nina J at J ang sinangag, itlog, at bulad."

18 Kinuha ko ito mula sa paborito nating pelikula ni Richard Linklater na "Boyhood." Sabay nating pinanood

Matapos ang dalawang minuto, nakatanggap ako ng reply mula sa iyo: **“Malipayong bag-ong tuig pud sa imo, J. Marunong ka nang mag-Bisaya. Hapit na, gamay na lang, bisdak na ka. Para sa makabuluhang pagkakaibigan!”¹⁹**

Mabigat ang tulog ko noong gabing iyon.

8 Pebrero 2015

Namasyal tayong dalawa sa Philippine Eagle Center sa Calinan. Pinagmasdan natin ang iba't ibang klase ng agila, macaque, usa, at ibang hayop na nakakulong doon. May lungkot ang pag-uusap natin tungkol sa ideya ng “pagkukulong” sa mga hayop at titingnan lamang bilang “spectacle,” nariyan, at tinutunghayan lamang. Kung sa bagay, lahat naman tayo sa mundong ito ay nakakulong. Iba't ibang kulungan- mayroong panaklong, saknong, panipi, kahon, o maging kulungan sa isipan at katawan at damdamin na hindi masabi.

Magkasabay tayong umangkas sa habal-habal²⁰ pauwi. Nararamdaman ko ang katawan mo sa aking likuran.

ang pelikula at parehong nagustuhan ang theme song nitong “Hero” ng Family of the Year. Marahil, pareho tayong nasa yugto ng “boyhood” kaya't pareho tayong naka-relate sa bidang karakter sa pelikula.

19 Kaibigan (Filipino): Hindi kaulayaw, hindi kasiping, hindi kaniig. Kaibigan ka lamang. Nguni't papaano kung baguhin ang porma ng salita at gawing “ka-ibigan”? Gagamitin ang unlaping “ka” at ididikit sa salitang ugat na “ibig” at idaragdag din ang hulaping “an” para makabuo ng terminong nangangahulugang “kasama sa pag-iibigan.” Nguni't balarila lamang at bantas ang mga ito. Ito lamang ang aking pinanghahawakan.

20 Habal-habal (Sebwano): Ang habal ay tumutukoy sa isang uri ng posisyon ng pagsisiping ng mga hayop, partikular na ang aso (mating dogs). Ito rin ang tawag sa sasakyang motor na ginagamit sa Kabisayaan at Kamindanawan kung saan umaangkas ang isa, dalawa, o higit pang pasahero na tila sumusunod sa imahen ng mga nagsisiping na hayop. Halimbawa, “Sumakay sa iisang habal-habal sina J at J.”

Maaliwalas ang tulog ko noong gabing iyon.

15 Marso 2015

Muli nating inikot habang tumatakbo, isang umaga ng Sabado, ang kalawakan ng Bago Oshiro at Mintal. Umisip tayo ng mga daanan na hindi gaanong dinaraan ng mga tao. Nauna ako sa pagtakbo at hinintay kita sa dulong bahagi ng kanto sa Sitio Basak, nag-abang ako roon upang sabay tayong pumalaot sa daanan na kukupkop at walang makakakita sa atin.

Nag-abang ako nang matagal nguni't ibang ruta na pala ang dinaanan mo.²¹

26 Abril 2015

Binigyan kita ng librong *Dili Tanan Matagak Mahagbong*, koleksiyon ng mga tula ni Adonis Durado na nakasulat sa Sebwano. Nagustuhan mo ang tula sa koleksiyon at nangakong balang araw, susulat ka rin ng mga tula ng pag-ibig.²² Bilang ganti, inilibre mo ako ng kape sa isang coffee shop sa Jack's Ridge, ang lugar kung saan nagtatagpo sa mga mata ng tao ang lawak at ritmo ng isla ng Samal, Davao gulf, at ang siyudad ng Davao.²³

21 Hunyo ng taong ito, hindi na tayo nag-uusap. Pumunta akong mag-isa sa Siargao upang subukang basagin ang mga alon gamit ang marupok kong katawan. Sa daungan sa Siargao, nahuli ko ang sarili kong nakatayo sa gitna ng pantalan, di pa lilisan, o di naman babalik, kundi naghihintay lamang sa paglaot ng barko.

22 Ilang buwan matapos ang pangakong ito, tinupad mo nga ang pangakong pagsusulat ng tula tungkol sa pag-ibig, nguni't hindi para sa akin kundi para kay M.

23 Kita rin mula sa Jack's Ridge ang pribado at pampublikong sementeryo sa Davao. Ito ang nakakawengwang na diyalektika ng buhay at kamatayan, hirap at ginhawa, liwanag at dilim, pag-ibig at pighati, pangungulila at paglimot.

Habang naglalakad pauwi ng Mintal, nakakita tayo ng papahinog nang guyabano sa puno ni Mam Eba, ang kasama nating guro sa unibersidad. Magkasabay nating pinitas ang guyabano at pagkatapos ay masaya at nagtatawanang tumakbo papunta sa apartment.

7 Mayo 2015²⁴

Nabulok ang pinitas nating guyabano. Itinapon ko ito nang di na natin natikman.

16 Mayo 2015

Sinabi mo noon na isasama mo ako sa field trip ninyo sa Mati, Davao Oriental, ngunit umalis kayo nang hindi ako isinama. Sa araw na ito, nagising akong mag-isa sa apartment dahil sa huni ng mga ibong tarat na dumapo sa bintana at pagkuwa'y bumungad sa akin ang mga tuluyan nang nalalantang rosas na binili noong nakaraang linggo. Sa labas, naroon ang ilang metrong kuwadradong hardin kung saan nagsisimula at nagtatapos ang retorika't hermenyutika ng iba't ibang hugis at anyo ng agam-agam.²⁵

31 Mayo 2015

Nagising ako ng alas tres ng madaling araw, umuulan sa Mintal, umiiyak ako't, yakap-yakap ang sarili tulad ng isang fetus na nasa loob ng sinapupunan

24 Ilang araw na tayong hindi nag-uusap. Nagluluto ka ng umagahan nang hindi na ako tinatawag at umaalis na ng bahay nang hindi ako isinasama, 'di tulad noon na lagi mo akong isinasama sa mga coffee shop, sa mga restaurant, sa mga zoo, at museum na pinupuntahan mo. Ito rin ang panahon nang mag-post ang ate mo sa facebook ng larawan ninyong magkakapatid kasama si M.

25 Ang totoo, minsà'y tinatakasán ako ng pananalig at pananampalataya tulad ng pagkalimot ng ibong tarat sa ritwal nitong pagdapo sa bintana ng kwarto tuwing umaga.

ng nanay niya.²⁶ Kinaumagahan, uminom ako ng walong tasa ng kape, makukuntento na lamang muna ako sa paglagok ng kape habang tigib sa pagkamingaw kay Nanay at Ate.

Kinagabihan, nilakad ko ang kahabaan ng Ulas hanggang Mintal, tila paglalakad ito mula North EDSA hanggang EDSA Taft. Habang naglalakad, patuloy pa rin ang pagpipintuho, tulad ng pagbagtas sa daang tila walang patutunguhan, na sana'y nasa ibang daigdig ako ngayon, nasa ibang panahon, nasa ibang pagkakataon, at nasa ibang ako.²⁷

10 Hunyo 2015

Ngayon ang gabi ng pagpapatawad. Pinatatawad ko na ang sarili ko at pinatatawad na rin kita. Ngayong gabi, maalinsangan, pinalalaya na kita.²⁸

26 Ang sabi ng Freud, may mga pitak at panahon daw sa buhay ng tao kung saan gagayahin niya ang posisyon niya noong siya'y isang fetus pa lamang sa sinapupunan ng kanyang ina. Ito raw ang pinakamalungkot, pinakamasakit, at pinakamarubdob na panahon sa buhay ng tao kung kailan nararamdaman niya ang pagkabasag at hindi pagkabuo.

27 It's official: J and M are in a relationship

28 Ngunit sinabi mong sunugin ko na ang talaarawang ito, sa tabi ng naglulunoy na ibon sa balon ng tuyong dahon at damo, sa kunday ng naglalagablab na usok, sa lamparang pisak ang mata, at larawan ng tatlong matandang babae na hindi ngumingiti. Iniwan ko ito't nagpatuloy sa paghabi ng telon kasama ang sinulid at karayom ng pagnanasa at pananalig. Ito na lamang ang natitira.